

Kraków, 2019-11-26

RECENZENT:

PROF. ZW. DR HAB. INŻ. ARCH. WOJCIECH KOSIŃSKI
 Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
 Wydział Arch. i Szt. Pięknych, Kier. Katedry Urbanistyki
 Politechnika Krakowska, prowadzący wykłady, Wydz. Arch.:
 Kier. Arch. i Urban. Inst. A-3, Kier. Arch. Krajobr. Inst. A-8
 Uniwersytet Jagielloński - prowadzący wykłady:
 w Instytucie Historii Sztuki, Collegium Iuridicum
 Członek Komitetu Architektury i Urbanistyki PAN, W-wa
 Redaktor nacz.: rocznik „Teka Urb. i Arch. O/PAN Kraków”
 Adres do korespond.: ul. Zybkiewicza 5/3, 31-029 Kraków
 Telefon 511 – 906 – 665, e.mail: wkosinski@poczta.onet.pl

RECENZJA DOKTORSKA

**UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI. WYDZIAŁ HISTORYCZNY
 INSTYTUT ETNOLOGII I ANTROPOLOGII KULTUROWEJ**

PROMOTOR: Prof. dr hab. Jan Świątek

DOKTORANT: mgr Tobiasz Orzeł

Kraków 2019

Praca doktorska pt. **“WSPÓŁCZESNY KRAJOBRAZ KULTUROWY TERENÓW
 OBJĘTYCH POLSKIM OSADNICTWEM W BRAZYLII
 – STUDIUM PRZYPADKU REJONU CRUZ MACHADO”.**

RECENZENCKIE WPROWADZENIE

Temat opracowany przez doktoranta jest dla niżej podpisanego recenzenta fascynujący i budzący głęboką nostalgię oraz rozliczne refleksje. Recenzent w latach 1996 – 1998 był kierownikiem grantu (Program Badawczy nr 7T07F 002 14) pt. „Dziedzictwo architektoniczne polskiej emigracji Brazylii” - przyznanego prowadzonemu przez niego Instytutowi Architektury Krajobrazu w Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Grant był ufundowany przez nowo powstałe podówczas stowarzyszenie Wspólnota Polska (w miejsce PRL-owskiego Towarzystwa Polonia) - pod kierunkiem kolejnych marszałków Senatu RP - prof. Andrzeja Stelmachowskiego, a następnie Macieja Płażyńskiego.

Śladami po tym przedsięwzięciu badawczym są przytoczone przez doktoranta, artykuły oraz rozdział w monografii zbiorowej autorstwa uczestników programu, opublikowane w latach 1998, 1999 i 2010. Doktorant nawiązał kontakt z niżej podpisanym - w okresie pomiędzy prowadzonymi przez siebie badaniami odbytymi w latach 2013-2014 i 2015, których plonem jest recenzowany doktorat. Szczególnie istotną płaszczyzną dobrego porozumienia wzajemnego były analogiczne obszary badań np. tereny i miejscowości Santana i Cruz Machado, a także pokrewne poglądy, oraz np. osobista znajomość wspaniałego tamtejszego proboszcza X. Daniela Niemca. Recenzent dodaje niniejszym iż jednym z najbardziej poruszających go krajobrazów kulturowych w ogóle – jest zlokalizowany w okolicy terenów badań doktoranta - wyżynny cmentarz polonijnych ofiar tyfusu który zdziesiątkował

imigrantów niebawem po ich przyjeździe i osiedleniu się w 1911 roku (fotografia nr 5., w ww. publikacji z 2010 roku).

CHARAKTERYSTYKA I OCENA ZARYSU OGÓLNEGO RECENZOWANEJ PRACY

---Wydruk opracowania zawiera 324 strony formatu A-4.

Zawartość tych stron stanowi:

Część wprowadzająca (str. 1 – 6).

Tekst naukowej narracji, z prawidłowymi przypisami dolnymi oraz ilustracjami z opisami (str. 7 – 230),

---Pozostałe strony 231 – 324 zawierają:

1. Harmonogram badań terenowych, ze skrótami hasłowymi dotyczącymi rodzajów badań.

2. Kwestionariusz dla potrzeby badań.

3. Charakterystyka rozmieszczenia Ośrodków Polonijnych. Także wymieniono i scharakteryzowano:

- Oddziały Terenowe tychże Ośrodków,

- inne instytucje i organizacje polonijne,

- placówki edukacyjne,

- zespoły folklorystyczne,

- parafie; - "nota bene" religijność, życie religijne, duszpasterstwo, istotna rola kapłanów stanowią w ujęciu autora wybitnie znaczący aspekt egzystencjalny i zbiorowości polskich środowisk imigracyjnych

Wśród cennych materiałów tych charakterystyk, na uwagę zasługuje wymienienie i zwięzłe objaśnienie odnośnie dwóch (niejako przeciwstawnych, przyp. rec.) organizacji Bras – Pol oraz Pol – Bras, których odmienność była wynikiem różnych orientacji politycznych. Autor z zasady unika zagadnień konfliktów w środowiskach polonijnych, kierując się i koncentrując na aksjologii wyższej.

4. Kolejne segmenty aneksowe stanowią:

Liczne tabele.

Spisy rozmaitego rodzaju:

- spisy literaturowe obejmujące: książki-monografie-słowniki, artykuły, maszynopisy, pozycje internetowe,

- dane wykorzystanego programu Google Earth Pro.

- spisy: tabel, rysunków, i fotografii.

5. Rysunki. Praca zawiera 30 numerowanych rysunków o różnorodnym charakterze. Są to np.: mapy geograficzne częściowo uzupełnione - „przystosowane” - przez autora, diagramy kolisty - ciekawe i dobrze czytelne - ilustrujące wyniki badań; przeważnie autorskich. Cenne są też interesujące autorskie schematy ilustrujące wyobrażenia krajobrazy kulturowe - w postaci symbolicznych panoram, rozwinięć pierzejowych oraz rzutów, planów i map mentalnych.

6. Fotografie. Są one umieszczone jako 83 tablice numerowane zawierające od 1.- do 6.- fotografii. Fotografie są w dużej mierze autorskie, o dobrej jakości technicznej, trafnie dobrane do narracji tekstowej. Wykorzystane też zostały

fotografie archiwalne – zabytkowe czarno-białe, silnie oddziałujące emocjonalnie, oraz współczesne – pozyskane ze zbiorów "rodzinnych" od indagowanych osób. Znaczącą rolę odgrywają zdjęcia satelitarne, dla: orientacji geograficznej oraz dla przekazania nastroju krajobrazowo – ruralistyczno – urbanistycznego.

CHARAKTERYSTYKA I OCENA OGÓLNA MERITUM RECENZOWANEJ PRACY

Tytułowym tematem przedłożonej rozprawy jest: "krajobraz kulturowy terenów osadnictwa polskiego w Brazylii". Praca ma charakter monografii lokalnej, której celem jest szczegółowe przedstawienie związków łączących przedstawicieli miejscowego środowiska polonijnego z zamieszkiwaną przez nich przestrzenią.

Praca nie jest dysertacją z tezą do udowodnienia, ale ma charakter narracyjny – opisowy i eksplikacyjny.

Autor skoncentrował się konkretnie na jednym z ważniejszych, większych, i bardziej znanych ośrodków polonijnych w Brazylii, którym jest municypium Cruz Machado. Położone jest w „polonijnym” Stanie Parana, w południowej części Brazylii stanowiącej jakby półwysep „wciśnięty” pomiędzy Atlantyk, Urugwaj, Argentynę i Paragwaj. Cruz Machado, wraz z sąsiednią atrakcyjną miejscowością parafialną Santana, znajduje się odległości około 200 kilometrów od stolicy stanu Parana – miasta Kurytyba (Curitiba) znaczącego na „polonijnej mapie świata”. Długoletnim merem miasta Kurytyba a następnie długoletnim gubernatorem stanu Parana był znakomity urbanista pochodzący z Łodzi – prof., DR HC PK Jaime Lerner.

Doktorant – jak wspomniano na wstępie – prowadził badania terenowe w trakcie dwóch wyjazdów; pierwszy odbył się w 2013 i 2014 roku, a drugi – w 2015 roku. W Cruz Machado autor przebywał łącznie 4 miesiące.

Badania zostały wykonane metodą etnograficzną. W ich zakres weszły:

- wywiady z mieszkańcami regionu (przeprowadzone w j. polskim), a także
- dokumentacja fotograficzna wybranych obiektów krajobrazowych (domów, zabudowań gospodarczych, kościołów, małej architektury sakralnej, cmentarzy, placówek oświatowych i innych budynków o charakterze społecznym).

Ważną aktywność badawczą stanowiło prowadzenie przez niego obserwacji „in situ” podczas uczestnictwa w codziennych i odświętnych praktykach społecznych: – pracach domowych i polowych, w podróżach, spotkaniach rodzinnych, uroczystościach religijnych, i podczas festynów. Autor pozyskiwał i kolekcjonował: fotografie, rysunki, oraz opracowania kartograficzne ilustrujące miejscowy krajobraz.

Swoje badania „z autopsji” autor uzupełnił informacjami dostępnymi w internecie, np. mapami satelitarnymi, danymi statystycznymi, a także materiałami publikowanymi w mediach społecznościowych.

Autor wybrał właśnie Cruz Machado jako cel swych badań, przede wszystkim z uwagi na wyjątkowo interesujące losy miejscowej społeczności polonijnej.

Zaczątek systematycznej emigracji polskiej ludności rolniczej do Brazylii – na skutek zachęt ze strony emisariuszy brazylijskich – zaistniał po Powstaniu Styczniowym (1863), zwłaszcza z terenów zaboru rosyjskiego gdzie sankcje zaborcze były szczególnie dojmujące.

Historia Polaków w Cruz Machado sięga wstecz być może jeszcze do roku 1870; - wspominany jest w tej mierze p. Jeromin Durski, przebywający w Brazylii od r. 1853 a więc 10 lat przed Powstaniem - [wg arch. Sergio Pires ICOMOS Brazil, por. także misjanoweżycie.pl].

Jednak dopiero w 1910/1911 roku, rozpoczął się intensywny napływ imigrantów europejskich. W Cruz Machado osiedliło się przez kilka kolejnych lat ponad 5000 osób, głównie rolników polskich z obszarów Lubelszczyzny (np. Chełm Lubelski) i południowego Podlasia, a także ukraińskich i niemieckich. Losy pierwszych osadników były wyjątkowo tragiczne. Wiele osób zmarło podczas podróży oceanicznej. Na miejscu często okazywało się, że działki przeznaczone dla imigrantów nie zostały na ich przybycie przygotowane. Nowo przybyli koloniści byli zmuszeni do zakwaterowania w barakach tworzących osiedla tymczasowe.

Według wiedzy pozyskiwanej w stanie Parana przez niżej podpisanego recenzenta, liczni emigranci podczas rejsów doznawali załamania psychicznego, a bezcenną rolę w ich ratowaniu i konsolacji spełniali księża – często byli to wcześniejsi duszpasterze tychże podróżników, jeszcze z okresu zamieszkiwania w ojczyźnie. Zdarzało się iż grupa nowo przybyłych otrzymywała od władz tylko mapę obszaru z zaznaczonym obrysem terenu swojej przyszłej kolonii. Musieli oni - sami wykarczować tę partię lasu i budować swoje domostwa („nawiasem” - podobnie zdarzało się na Syberii na rozkaz sowietów wobec polskich zesłańców po 1939 roku). Przystępując do karczowania brazylijskiej dżungli, polscy imigranci często najpierw wykarczowywali kwadrat terenu, następnie stawiali krzyż, modlili się i siadali aby odpocząć; – takie miejsce nazywali: *sede*, ewent. *sentar* czyli: główna siedziba).

Występowały niedobory wody pitnej; dominowała żywność, do której imigranci nie byli przyzwyczajeni; zdarzały się problemy z utrzymaniem higieny, w wyższych partiach terenowych pojawiały się surowe zjawiska klimatyczne. Wszystko to, a także zmęczenie, przyczyniało się do wybuchów epidemii. Trudną sytuację polskich imigrantów potęgowała niezdolność do posługiwania się językiem portugalskim, co uniemożliwiało kontakt z miejscową administracją i współmieszkańcami krainy. Nie bez znaczenia były także obciążenia psychologiczne, - strach przed dziką przyrodą, ogromem lasów, nieznanymi roślinami i niebezpiecznymi zwierzętami żyjącymi w lasach. A także obcość stylowo – obyczajowa i odmienny temperament w porównaniu z współmieszkańcami krainy, odmienne budowle kościołów, itd.

Koloniści uczyli się – więc – egzystencji w nowych warunkach, od podstaw. Pomimo tak ciężkich początków zdołali w przeciągu kilkunastu lat „oswoić” i zagospodarować przekazaną im ziemię, jak również zorganizować się społecznie. Zbudowali nie tylko własne domostwa i szlaki transportowe, lecz także świątynie, szkoły, w których nauczano języka polskiego oraz siedziby towarzystw rolniczych i kulturalnych.

Rozkwit kultury polskiej trwał tam do lat 30. XX wieku. Wówczas nacjonalistyczna polityka - wybitnie kontrowersyjnego - prezydenta Getulio Vargasa przyczyniła się do likwidacji instytucji prowadzonych przez obcokrajowców na całym terytorium brazylijskim, w tym także szkolnictwa. Zamknięcie szkół polskich nie

doprowadziło jednak do intensyfikacji asymilowania się polskich imigrantów wśród miejscowej ludności.

Następujące czynniki - praktycznie uniemożliwiały rolniczym imigrantom z wschodniej Polski wyzbycia się tożsamości ojczyściej:

- izolacja geograficzna i ekonomiczna Cruz Machado (jako wykonywanie zawodu - wyłącznie proste rolnictwo),
- niski poziom wykształcenia,
- mała dynamika w porównaniu z innymi mniejszościami narodowymi (takimi jak Niemcy, Ukraińcy, również Skandynawowie i przybysze z Dalekiego Wschodu),

Natomiast w sensie pozytywnym – psychikę i poczucie tożsamości, więzi oraz godności imigrantów podtrzymywała patriotyczna i misyjna działalność polskiego duchowieństwa.

Aktualnie, a więc 110 lat po przybyciu do Cruz Machado polskich imigrantów, nadal wiele rodzin składa się z osób o wyłącznie polskim pochodzeniu.

W licznych domostwach wciąż na co dzień używa się polszczyzny, którą nadal stosunkowo często usłyszeć można też w przestrzeni publicznej: na ulicy, w sklepie, barze i kościele.

OCENA KONSTRUKCJI PRACY I ISTOTNYCH TREŚCI ROZDZIAŁÓW

Zaprezentowana dysertacja składa się z wprowadzenia, 8 rozdziałów, podsumowania oraz ww. aneksów.

WE WSTĘPIE - zostały wyjaśnione przyczyny podjęcia tematu, cel i zakres opracowania, stan badań - oraz przedstawienie kwestii metodycznych.

ROZDZIAŁ 1., służy przedstawieniu ogólnej koncepcji krajobrazu kulturowego adekwatnej do studiów etnologicznych. Położono nacisk, mniej na materialne przekształcenie przestrzeni poprzez działalność człowieka, a bardziej na: znaczenia jakie są przypisywane poszczególnym elementom tej przestrzeni.

Podejście semiotyczne ściśle wiąże się z perspektywą emiczną:

(przypr.rec. Recenzent rozumie to iż [wg. terminów zaproponowanych przez Kennetha L. Pike'a] emic oznacza badanie danej kultury od strony jej użytkowników, podczas gdy etic - z pozycji zewnętrznego obserwatora; wg: [Alan Barnard, *Antropologia*, 2016], także inne, anglojęzyczne przytoczone przez doktoranta).

Doktorant klarownie to przedkłada: model emiczny stanowi próbę wyjaśnienia ideologii lub zachowania przedstawicieli danej kultury, w oparciu o stosowane przez nich same definicje różnych zjawisk. Model etyczny oparty jest o pojęcia spoza danej kultury. W założeniu modele etyczne mają być uniwersalne, modele emiczne natomiast specyficzne dla poszczególnych kultur Barnard A., Spencer J. (eds.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*, London, New York: Routledge 1996, p.182.).

Idąc tą drogą doktorant zakłada ujęcie jako zagadnienia spojrzenie na krajobraz od wewnątrz, oczami członka lokalnej społeczności. W tym sensie krajobraz nie jest widokiem z oddali, ale mapą, której mieszkańcy danego terytorium używają do przestrzennego uporządkowania własnej aktywności życiowej. Wynika z tego dynamiczny charakter krajobrazu, który podlega ciągłym transformacjom.

W ROZDZIALE 2., przedstawiony został ogólny kontekst obecności diaspory polskiej w Brazylii, która stanowi jedną z ważniejszych grup etnicznych w południowej części tego kraju; – na przykładzie Cruz Machado które znajduje się około 200 km od pogranicza Argentyny

ROZDZIAŁ 3. prezentuje przyrodnicze podłoże ukształtowania lokalnego krajobrazu na obszarze Parany zwłaszcza w okolicach Cruz Machado.

W ROZDZIALE 4., zaprezentowano zarys stuletniej historii polskiej obecności na obszarze Cruz Machado.

ROZDZIAŁ 5., poświęcony został polityczno-przestrzennej organizacji municypium.

W ROZDZIALE 6., dyskurs koncentruje się na aktualnych uwarunkowaniach gospodarczych; poświęcono wiele miejsca strukturze użytkowania ziemi.

ROZDZIAŁ 7., traktuje o społecznych czynnikach krajobrazo-twórczych, do których należy zaliczono m.in. głównie kwestie demograficzne, językowe i religijne.

Zdaniem doktoranta, na szczególne potraktowanie zasługują zagadnienia związane architekturą, której poświęcono uwagę w 8. ROZDZIALE.

OCENA PARTII KOŃCOWEJ I – 5.FINALNYCH CZYNNIKÓW KREATYWNYCH

W Zakończeniu najpierw bardzo zwięźle zrekapitulowano autorskie ujęcie „koncepcji krajobrazu kulturowego” i jego „zróżnicowania” w poszczególnych ośrodku polonijnych; a następnie

w b. atrakcyjny sposób dokonano intelektualnej syntezy w formie pięciu: „czynników kształtujących krajobraz kulturowy rejonu Cruz Machado”. Te pięć głównych motywów wpływających na uformowanie się miejscowego krajobrazu kulturowego zaprezentowano w sposób następujący.

1.PIERWSZYM Z NICH JEST TRWAŁOŚĆ OSADNICTWA. Struktura przestrzenna Cruz Machado nie uległa drastycznym przemianom od czasu założenia kolonii na początku XX wieku. Ponad 95% dzisiejszego terytorium municypalnego stanowi strefa wiejska, w której dominującą rolę odgrywają średnio-obszarowe gospodarstwa prywatne. Zasadniczo nieruchomości gruntowe zostały wyznaczone w pierwszych latach kolonizacji. Wartym podkreślenia jest fakt, że poszczególne grupy etniczne (Polacy, Ukraińcy i Niemcy) osiedlali się osobno, w różnych częściach kolonii, przez co stworzyli wspólnoty zwarte kulturalnie, które w dużej mierze przetrwały do czasów współczesnych.

2.DRUGĄ CECHEJ STANOWI KONSERWATYWNY, CHŁOPSKI TYP GOSPODAROWANIA. Jest on charakterystyczną specyfiką lokalnego środowiska polonijnego. Gospodarstwa są prowadzone w ramach wspólnoty rodzinnej - opartej o tradycyjny, patriarchalny model, w którym ojciec kieruje pracami polowymi i reprezentuje interesy rodzinne na zewnątrz. Natomiast matka pełni rolę gospodyni - pani domu i organizuje przestrzeń mieszkalną.

W gospodarstwach rodzinnych produkcja prowadzona jest jednocześnie w dziedzinie uprawy (ostrokrzew paragwajski, fasola, ryż, soja, maniok, ziemniaki, tytoń, rozmaite warzywa i owoce), jak również hodowli (bydła, świń, kur), a także wykorzystania zasobów leśnych i produkcji węgla drzewnego.

Większość kierunków produkcji jest uruchamiana z myślą o zaspokojeniu własnych potrzeb. Tylko niektóre plony i produkty sprzedawane są na rynku lokalnym. Zaprezentowany typ gospodarki znajduje odzwierciedlenie w wyglądzie zagrody, w której oprócz budynku mieszkalnego (zawsze z obszerną werandą), znajdują się: piece chlebowe, pralnie, studnie, stodoły, stajnie, piece do wypału drewna, suszarnie do tytoniu, suszarnie do liści ostrokrzewu paragwajskiego itp. Poza podwórzem zlokalizowane są pola uprawne, pastwiska i lasy.

3. TRZECIA KWESTIA DOTYCZY ŻYCIA SPOŁECZNEGO – ZWŁASZCZA RELIGIJNOŚCI TYPU LUDOWEGO. Religia odgrywa bowiem najistotniejszą rolę w życiu społecznym. Wśród osób polskiego pochodzenia przeważa wyznanie rzymskokatolickie. Miejskowa pobożność łączy w sobie tradycyjną religijność ludową, wyniesioną jeszcze z ziem polskich, z typowo latynoamerykańskim zjawiskiem, którym jest teologia wyzwolenia. Zdecydowanie mocnemu autorytetowi księży i sióstr zakonnych towarzyszy silny udział osób świeckich. Pełnią one istotne, ważne funkcje w ramach podstawowych wspólnot kościelnych; jako - członkowie rad parafialnych, szafarze sakramentów, katecheci, pomocnicy księży.

Istotną rolę w utrwaleniu wiary i religii w rejonie Santana – Cruz Machado odegrał kler polski, a zwłaszcza ks. Daniel Niemiec. Pełnił on funkcję duszpasterza miejscowego środowiska polonijnego przez ponad 30 lat. Działał i oddziaływał z imponującą inwencją i skutecznością, poczynając od „patentu” słono-słodkiej wody jako antidotum na pracę w upale, poprzez wynalezienie oryginalnej konstrukcji więźby dachowej, aż po projekt i realizację pięknego zespołu religijno-kulturowego.

Poszczególne wspólnoty posiadają własne miejsce sprawowania kultu, którym jest kaplica lub wynajmowana sala szkolna. Msze Święte odbywają się tam przeważnie raz w miesiącu (niezależnie od standardowych Mszy Św. w kościołach parafialnych). W pozostałe niedziele są tam prowadzone nabożeństwa - przez osoby świeckie. Życie religijne to także działalność ruchu kapliczkowego. Przejawia się ona jako: nowenny oraz nabożeństwa majowe, które jednoczą grupy sąsiedzkie wokół przydrożnych krzyży, które uważane są powszechnie za typowo polski element krajobrazu.

4. CZWARTA KWESTIA DOTYCZY SPOSOBU PRZEKAZYWANIA KULTURY POLSKIEJ – ORALNOŚĆ. Obecnie szkolnictwo prowadzone jest wyłącznie w języku portugalskim. W kolegium na terenie wyż. wym. sąsiadującej parafii Santana, prowadzony jest krótki kurs języka polskiego dla chętnych, w którym umiejętność pisania przekazywana jest jednak w ograniczonym stopniu. Zainteresowanie tym kursem nie jest duże, ponieważ dla większości młodych ludzi korzystanie z języka polskiego nie wiąże się z podnoszeniem kwalifikacji na rynku pracy, jak również nie zapewnia awansu społecznego. Transmisja kultury polskiej odbywa się więc przede wszystkim drogą ustną. Tożsamość polska koncentruje się głównie wokół życia własnej wspólnoty lokalnej.

Polaków, żyjących w dalekiej Europie, a także osoby polskiego pochodzenia, żyjące w innych rejonach Brazylii, traktuje się - w społeczności polonijnej Cruz Machado - jako dalekich krewnych. Lokalność tożsamości polonijnej jest łatwa do wychwycenia w miejscowej odmianie języka polskiego, która prócz licznych

"portugalizmów" przepełniona jest archaizmami gwary wyniesionej z terenów Wschodniej Polski. Nie tylko nie jest to literacka polszczyzna, ale także różni się od dialektów używanych w innych ośrodkach polonijnych w Brazylii.

Podobne zjawiska dostrzegalne są w tradycjach i zwyczajach. Stawianie domu „po polsku” znaczy tyle, co kontynuowanie miejscowej sztuki budowlanej, bez spoglądania na architekturę kraju przodków czy nawet techniki stosowane w pozostałych miejscach zamieszkania diaspory polskiej. Np. w Cruz Machado nigdy nie stawiano budynków zrębowych charakterystycznych dla pod-kurtybyskich kolonii polskich (legendarny Mistrz Andrzej z dwoma synami, który wznosił na obszarze Parany kilkaset gospodarstw – zagród o architekturze „wieńcowej”).

5.PIĄTYM ISTOTNYM MOTYWEM JEST MIT ZAŁOŻYCIELSKI. Dramatyczna historia przybycia pierwszych osadników jest traktowana jako punkt wyjścia do tworzenia własnej tożsamości grupowej. Obecność mitu założycielskiego przejawia się w licznych inicjatywach, takich jak:

- A.budowa pomników upamiętniających imigrantów;
- B.odnowienie cmentarza, gdzie zostali pochowani pierwsi koloniści;
- C.opieka nad pierwszą polską świątynią w Rio do Banho;
- D.działalność Muzeum Etnograficznego w Santanie.

Historia traktowana jest jako wspólne dziedzictwo; pozostaje obecna na stałe w życiu mieszkańców. Cruz Machado jako realna Ojczyzna, źródło tożsamości - pojawia się w trakcie codziennych rozmów w gronie rodzinnym i sąsiedzkim, także poza oficjalnymi uroczystościami rocznicowymi.

KONKLUZJA RECENZJI

Można stwierdzić, że doktorant pomyślnie i kompletnie wykonał zadanie, które przed sobą postawił, tj. potwierdził własnymi badaniami oraz ich opracowaniem – zamiary postawione swojej dysertacji – ideowe i naukowe.

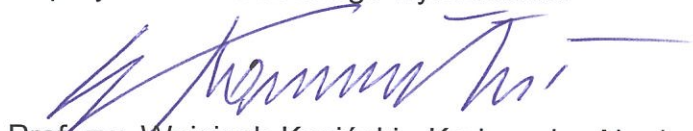
Zdaniem recenzenta wybór Cruz Machado jako pola badawczego jest znakomitą decyzją naukową w wielu aspektach. Ta odsunięta od nowoczesnej cywilizacji okolica i miejscowość posiada wzruszającą prostotę w sensie społeczności oraz w sensie krajobrazu kulturowego. Jest zarazem częścią najbardziej interesującego w skali światowej pierwotnie żyjącego regionu polonijnego którym jest stan południowo brazylijski Parana, niedaleki od granicy z Argentyną.

Recenzowana praca stanowi wybitne dzieło młodego naukowca, dojrzałe i pozbawione pretensjonalności oraz uproszczeń; znamionujące klasę osobowości autora, i zapewne jego dobrą współpracę z promotorem. Na wielką pochwałę zasługuje wrażliwość humanistyczna badacza wobec osób tzw. prostych, zasadniczych, bezpośrednich, pierwotnie religijnych, nie tęskniących za tzw. „wielkim światem”, karierą i pieniędzmi. Rozprawę cechuje optymizm, szacunek dla etnicznej tradycji, przechowanej w prostej – rezerwatowej/zatrzymanej formie – sprzed 100 lat.

Pracę cechuje wzorowy warsztat naukowy, klarowność konstrukcyjna i logika wywodu. Styl literacki czyni lekturę przyjemną. Silne wrażenie stanowi imponująca

ilość opracowania graficznych wyników badań społecznych – czyli autorskich rysunków i fotografii, a także źródeł – ilustracyjnych i literaturowych. Narracja jest precyzyjna, naturalna, jednoznacznie komunikatywna, mimo złożoności poruszanych spraw, zwłaszcza metodologicznych. Można oczywiście dywagować czy możliwy jest do zrealizowania czysty „model emiczny” a więc wglądu „od środka” ale jednak w wykonaniu wysoce wykształconego naukowca z UJ – w puszczy parańskiej wśród wzruszających samouków posługujących się najprostszym warsztatem kulturowym o modelu „wieś pod-lubelska AD 1910”. Szata graficzna jest doskonała we wszystkich zakresach: od tabel i schematów po autorskie fotografie wykonane „in situ”.

Sumując, zdaniem niżej podpisanego recenzenta, rozprawa naukowa wykonana w 2019 roku w Uniwersytecie Jagiellońskim, w Wydziale Historycznym, w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej, której Promotorem jest P. Prof. dr hab. Jan Święch, a kandydatem – autorem – doktorant mgr Tobiasz Orzeł, p.t. „Współczesny krajobraz kulturowy terenów objętych polskim osadnictwem w Brazylii – studium przypadku rejonu Cruz Machado”, w świetle „Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym ...” z 14 marca 2003 roku z późniejszymi zmianami, spełnia w stopniu wybitnym wymogi stawiane dysertacjom doktorskim. Stanowi zarazem gotowy materiał do wybitnej publikacji książkowej o walorach naukowych i ogólnoczytelniczych, przy znacznej przydatności praktycznej w badaniach i w dydaktyce. Dlatego niżej podpisany recenzent, niniejszym przedkłada prośbę o dopuszczenie do obrony, a w przypadku jej powodzenia, o przyznanie ww. kandydatowi stopnia doktor nauk humanistycznych. W razie pomyślnych głosowań, recenzent wnosi o rozważenie przyznania stosownego wyróżnienia.

Prof. zw. Wojciech Kosiński - Krakowska Akademia AFM
W. Arch. i Sztuk Pięknych, Kierownik Katedry Urbanistyki

Ewentualne pytania recenzenta do doktoranta:

1. Czy po uzyskaniu tytułu doktora, autor zamierza opublikować niniejszą dysertację jako naukową monografię?
2. Czy autor zamierza prowadzić analogiczne badania w innej wybitnie ciekawej społeczności polonijnej?